

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Maumort: het literaire testament van Roger Martin du Gard
Snoeij, P.

Citation

Snoeij, P. (2022, April 19). *Maumort: het literaire testament van Roger Martin du Gard*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3283712>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3283712>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

SAMENVATTING

***Maumort*, het literaire testament van Roger Martin du Gard**

De Franse schrijver Roger Martin du Gard (1881-1958) had in 1937 de Nobelprijs voor literatuur gekregen voor het boekdeel *L'Été 1914* van de romancyclus *Les Thibault*. In de Pléiade-editie (1955) van de *Œuvres complètes* (2 delen) was deze grote roman (8 delen) ook opgenomen. Ondanks de talrijke andere werken (en projecten) die op de naam van de auteur staan, worden de Thibault-delen (gecreëerd tussen 1920 en 1940) nog altijd als de voornaamste beschouwd. Later is, tussen de jaren 1941 en 1955, door Martin du Gard de roman *Le Lieutenant-Colonel de Maumort* (kortweg aangeduid met: *Maumort*) op papier gezet, met een vervolgarbeid tot in 1958, een periode van drie jaar tijdens welke hij vrijwel niets aan de tekst heeft gewijzigd. *Maumort* is onvoltooid gebleven en werd, in 1983, op postume wijze uitgebracht, als het derde Pléiade-deel dat werd gewijd aan de auteur. Het boek werd door de kritiek aanvankelijk als (duidelijk) autobiografisch gezien. In het proefschrift wordt in Hoofdstuk 3 '*Maumort*: tussen roman en autobiografie' uitleg verstrekt met betrekking tot deze zienswijze.

Het proefschrift behandelt in zeven hoofdstukken een aantal aspecten van het laatste werk van de auteur, *Le Lieutenant-Colonel de Maumort*. In zijn huidige vorm bestaat *Maumort* uit drie Secties, namelijk: I 'Mémoires du lieutenant-colonel de Maumort' (pp. 9-804), II 'Lettres du lieutenant-colonel de Maumort' ('Lettres à Gévresin') (pp. 805-857), III 'Les Dossiers de la Boîte Noire' (pp. 859-1059). In Hoofdstuk I van het proefschrift, 'Inleiding', is lang stilgestaan bij deze indeling: er werd duidelijk gemaakt hoe deze Secties zich tot elkaar verhouden. In de grootste (eerste) Sectie kijkt de zeventiger Bertrand de Maumort terug op zijn leven (het verhaal staat in de eerste persoon). Zijn jeugd die hij doorbracht op een kasteel in Normandië (Le Saillant) en zijn studie in Parijs krijgen van de oud-kolonel de meeste ruimte toebedeeld.

In Martin du Gard's laatste grote werk ontbreken, onder de voorziene *zeven* delen (plus *Epiloog*) van Sectie I (= de 'Mémoires'), twee segmenten: 'Cinquième Partie' en 'Sixième Partie'. Over een lange periode uit Bertrand's leven (= zijn '*courbe de vie*') bleek in de manuscripten namelijk weinig te vinden. Globaal gezien betreft het de jaren vanaf zijn huwelijk tot aan de inval van de Duitsers in 1940. Men zoekt ook vergeefs naar een verslag over de Marokkaanse (en Algerijnse) periode van de militair (er zijn slechts losse notities) en over de Eerste Wereldoorlog vernemen wij eigenlijk niets. In totaal zijn de 'Mémoires' nu samengesteld uit 24 'chapters' (die staan doorgenummerd in de 'Table'). Zij hebben ongelijke lengtes; sommige zijn nauwelijks tot wasdom gekomen. In de Epiloog van de 'Mémoires' (= Chapitre XXIV) worden, kort, de trieste omstandigheden van het overlijden van de hoofdfiguur (Maumort) aangegeven. Het curieuze is dat hierbij aan de lezer een tweekeus wordt gelaten: een zelfmoord (opendraaien van het gas door Maumort) na een hersenbloeding of de dood die Maumort overvalt in zijn slaap na een (tweede) attaque.

In plaats van 'Mémoires', had de definitieve basisvorm van *Maumort* ook die van brieven kunnen zijn. De oud-militair Maumort correspondeert met zijn vriend, de arts Gévresin (bij wie hij een groot deel van de oorlog onderdak heeft gekregen) over alles wat hij meemaakt na zijn terugkeer op Le Saillant en levert deze en passant veel herinneringen aan uit zijn jonge jaren. Martin du Gard heeft gekozen voor een eenzijdige vorm: de antwoorden van de geadresseerde (= de arts), welke leeft in Piérac, in de voormalige 'zone libre', ontbreken. Er zijn nu (slechts) negen brieven, met data die lopen vanaf 31 december 1944 tot niet later dan half januari 1945. Daarna stopt de briefwisseling; Frankrijk is weliswaar al bevrijd, maar wij lezen dus niets over de verdere naoorlogse periode.

Er zijn critici die menen dat indien Martin du Gard na 1950 een betere gezondheid had genoten, het lezerspubliek te maken zou hebben gekregen met een derde uitdrukingsvorm: een novellencyclus, met een bijna van verhaal tot verhaal terugkerende hoofdpersoon, Maumort. Het zou een unicum geworden zijn in de literaire geschiedenis. Nu resteert in *Maumort*, van het literaire genre van de novelle, alleen het erin opgenomen relaas van Xavier de Balcourt: *La Noyade* (De Verdrinking, eerst de titel *La Baignade* dragend). Het gaat over de liefde tussen een officier in opleiding (= Xavier de Balcourt, tevens: de ik-figuur) en een bakkersjongen. Aanvankelijk had Martin du Gard gemeend een andere verteller te moeten 'benoemen': Maumort zelf. Deze is wel degene gebleven die alle 'Mémoires' opstelt en die het verhaal van *La Noyade* inleidt en becommentarieert.

De grote mozaïek (de lappendeken) die *Le Lieutenant-Colonel de Maumort* uitmaakt, wordt uitvoerig beschreven in het al genoemde Hoofdstuk 1, 'Inleiding'. Achttien dikke dossiers behelsden de inhoud van de 'Souvenirs' (= 'Mémoires') en de 'Lettres'. Zij waren ooit in de losse vorm van dichtbeschreven bladen (handgeschreven maar ook getypt) aangeleverd bij de oude Bibliothèque nationale de France (BnF) in Parijs. De evaluatie van zowel de 'Mémoires' als van de serie 'Brieven' wordt zo tot een waagstuk. Bovendien weet men niet of de brieven wel door de uitgeverij Gallimard op een wijze zijn gebundeld die door Martin du Gard gewenst was. Bij dit alles komt nog het feit dat, op uitdrukkelijk verzoek van de kleinzoon van de auteur (Daniel de Coppet), aan de noodgedwongen onvolledige publicatie ook nog bespiegelingen van filosofische, letterkundige, politieke en geschiedkundige aard dienden te worden toegevoegd: de Boîte Noire-teksten. Deze werden zo genoemd naar de wijze van verzenden ervan, in een grote zwarte doos, naar het adres van de BnF ('Site Richelieu', Paris IIe). Zij waren daar niet tegelijkertijd met de 'Souvenirs' en de brieven angekommen; zij werden apart liggend bewaard.

In de Boîte Noire hadden zeventig dossiers (= mappen waarin Martin du Gard door hem op schrift gestelde gedachten over specifieke onderwerpen opborg) hun plaats moeten krijgen, maar uiteindelijk werden het er, in het boek, ongeveer dertig minder. De beschouwingen zijn voor een deel ver vóór 1941 opgesteld, het jaar waarin de auteur aan *Maumort* begon te werken. In een aantal ervan wordt over *Les Thibault* gesproken, vooral aangaande het personage Antoine Thibault. Maar, en dat is van groter belang, in andere, recentere teksten, stelde Martin du Gard zich vaak de vraag wat Maumort van een bepaalde kwestie gedacht zou kunnen hebben. Regelmatig treft de lezer dan aan het begin van een paragraaf aan: 'Maumort dira: ...' of woorden van dezelfde strekking. Dit heeft dus als resultaat dat wij met drie soorten

optredens en uitlatingen van Bertrand de Maumort te maken hebben. Het personage dat in de 'Mémoires' regelmatig geneigd is tot relativeren en zich afstandelijk opstelt, dient zich in de 'Lettres' aan als veranderlijk in zijn stemmingen (maar niettemin meestal meer 'benaderbaar'). Bij de onderwerpen van de 'Boîte Noire' is hij daarnaast bij tal van zijn meningen stelliger dan in de twee andere bronnen.

Na de komst van de manuscripten aan de BnF is er veel gebeurd. Twee inventarisaties zijn opgesteld, vervolgens gingen onderzoekers (in volgorde) aan het werk om de teksten te ordenen en gedeelten ervan publicabel te maken. De over het algemeen uitstekend leesbare documenten zijn pas na 2008 gebonden. Alle teksten van de Secties I en II worden geacht geschreven te zijn door dezelfde (gefingeerde) luitenant-kolonel. Toch hebben zich onmiddellijk twee grote problemen voorgedaan. Welke houding moesten de onderzoekers aannemen ten opzichte van de hiaten in de 'souvenirs' van de militair? En ook: hoe behoorden zij om te gaan met het onvermijdelijke gegeven van de incompleetheid van de brieven? Uiteindelijk is de vierde onderzoeker, André Daspre (bezorger van de Pléiade-editie), erin geslaagd een uitgave van *Maumort* samen te stellen (met een groot notenapparaat) die alle waardering oogstte. Bij de lezers is wel deze belangrijke vraag gerezen: mag men het personage Bertrand de Maumort (compleet) gelijkgeschakelen met de persoon Roger Martin du Gard? Of, anders gezegd: kan men verwachten dat de verschillen tussen het personage en zijn auteur in voldoende mate uiteengezet worden? De roman moet achteraf hooguit een fictionele (auto)biografie genoemd worden. Op de raakvlakken tussen de twee benamingen (biografie-autobiografie) wordt in kort bestek ingegaan.

Bij het moment van het plaatsen van de gebruikelijke vraagstelling van het proefschrift moest door de promovendus voorzichtigheid worden betracht. *Maumort* is immers nooit afgekomen. De gekozen onderzoeksvraag ('Wat zegt deze onaffe, intrigerende tekst die *Maumort* is, over het schrijverschap van Martin du Gard, en zijn visie daarop, na *Les Thibault?*'), geplaatst in Hoofdstuk 1 'Inleiding', is rechtstreeks gerelateerd aan het succes van de voorgaande romancyclus van de auteur (*Les Thibault*). Maar men kan moeilijk ontkennen dat het finale werk van Martin du Gard (*Maumort*) een hybride literair product is geworden.

Tot het proefschrift over *Maumort* behoren ook vijf bijlagen van uiteenlopende grootte. De titels ervan zijn (achtereenvolgens, in cijfers en letters): I. Aanzet tot een biografie van Roger Martin du Gard; II 'Drie nouvelles van Roger Martin du Gard: *La Sorellina*, *La Noyade*, *Confidence africaine*' (van de eerste twee nouvelles wordt een niet eerder gepubliceerde manuscriptversie gepresenteerd); A. 'Over de positie van Roger Martin du Gard in het Franse literaire landschap' (met fragmenten afkomstig van drie literaire critici en van de auteur zelf); B. 'De kwestie van het *Journal inédit*' (een in 2014 in Frankrijk uitgegeven tekst van Martin du Gard die de auteur zelf al heel snel heeft afgekeurd; overigens is een andere passage over de zomerdagen van 1940 wel degelijk in *Maumort* terechtgekomen); C. 'Excurs (vocabulaire-onderzoek)': voorbeelden van citaten van Martin du Gard die staan weergegeven in de *Grand Robert de la langue française*, de *Trésor de la langue française* en de *Grand Larousse de la langue française*.

Buiten het directe kader van het proefschrift valt een veertigtal databaseteksten. Zij bieden complementaire informatie bij de hoofdstukken van het proefschrift en voor de bijlagen.

Een echte biografie over Roger Martin du Gard is nooit verschenen, maar zo'n document zou een belangrijk hulpmiddel geweest kunnen zijn bij de poging de verschillen tussen personage (Bertrand de Maumort) en auteur (Martin du Gard) helder uiteen te zetten. De leemte is door mij (slechts) enigermate opgevuld, doordat ik een korte schets van de levensloop van Martin du Gard heb opgesteld: de hierboven al vermelde Bijlage I 'Aanzet tot een biografie van Roger Martin du Gard'.

Na de 'Inleiding' van Hoofdstuk 1, schenkt Hoofdstuk 2 '*Maumort: van brouillons tot uitgave in de Pléiade*' aandacht aan de aantrekkingskracht die nog steeds van *Le Lieutenant-Colonel de Maumort* uitgaat; voor deze tekst is, bijna vier decennia na de lancering in 1983, een groot publiek gebleven. Toch zijn bepaalde facetten van het boek ogenschijnlijk niet diegene welke een gunstige 'receptie' kunnen bewerkstelligen: zo is de (inderdaad lacunaire) chronologie door de schrijver niet helder neergezet, opereert de hoofdfiguur (= de luitenant-kolonel) nauwelijks als militair en blijken de 'Mémoires' van Sectie I op veel plekken geen memoires te zijn. Maar aan het eind van Hoofdstuk 2 wordt een aantal redenen naar voren gebracht om de overtuiging te doen postvatten dat de waardering die *Maumort* oogst, permanent is. Een essentieel aspect van de persoonlijkheid van Bertrand de Maumort speelt hierbij ongetwijfeld een rol: hij beroept zich vaak op zijn 'esotérisme' en is weinig mededeelzaam over zijn 'code moral'. Dit maakt hem (zeer) bijzonder, en ... houdt ons nieuwsgierig.

In Hoofdstuk 4 'Thematische constanten bij Roger Martin du Gard' wordt de vraag opgeworpen of men in het nagelaten werk over de luitenant-kolonel thema's kan ontdekken die men zou kunnen zien als een voortzetting van degene die al voorkwamen in voorgaande werken (*Les Thibault* in het bijzonder). Het wordt dan duidelijk dat dit, ondanks het aparte karakter van het postume werk, toch wel het geval is, niettegenstaande de omstandigheid dat in *Maumort* bepaalde accenten anders worden gelegd. De toon is daar bedachtzamer en *Maumort* 'laat' zich anders 'lezen', vanwege de keuze voor een zich in de eerste persoon uitende verteller. Er worden in Hoofdstuk 4 twee reeksen 'kernwoorden' uit *Maumort* en uit andere werken van Martin du Gard onderscheiden; daarvan wordt een selectie gemaakt die in drie hoofdcategorieën wordt besproken: Politiek, Persoonlijkheid en Seksualiteit. Bij 'Politiek' treft men bijvoorbeeld opvattingen aan over Duitsland en het nazisme, bij 'Persoonlijkheid' vindt men inzichten over de integriteit van de militair Maumort (of: de auteur Martin du Gard) en bij 'Seksualiteit' wordt uitgeweid over de diverse ervaringen die de jonge Bertrand de Maumort opdoet op het terrein van de liefde. Passages waarin sprake is van homoseksualiteit komen, behalve in *La Noyade*, ook voor, soms in verhulde vorm, in andere gedeelten van *Maumort* en in vroegere werken van de schrijver. Deze wisselt in 1934 een aantal brieven met André Gide om te protesteren tegen opneming van een klein fragment, van de hand van Gide, in een dagboekdeel dat Gide gaat publiceren. Uit Martin du Gard's 'Souvenirs d'enfance' had André namelijk opgemaakt dat Roger in zijn jeugd dezelfde seksuele problemen zou hebben gehad als hij.

In Hoofdstuk 5 'Beschrijvingen en portretten in *Maumort*' komt een aspect van de roman in bespreking dat, in verhouding tot de voorgaande literaire productie van de schrijver (*Les Thibault* inclusief), wel degelijk als een koerswijziging kan worden gezien. Het is de toenemende neiging van Martin du Gard zich te verliezen in beschrijvingen, zowel van ruimten als van personen. Dit verschijnsel wordt in *Le Lieutenant-Colonel de Maumort* hoe langer hoe frequenter. De auteur was voorheen al een begenadigd samensteller van portretten geweest, maar de schetsen van personages in *Maumort* worden gemiddeld genomen langer en soms bepalen zij zelfs de ontwikkelingsgang van het verhaal. Martin du Gard vindt er namelijk een vehikel in voor het ontwikkelen van morele inzichten: de schetsen die de romancier via het personage van Maumort aflevert van Henriette, de zuster van Bertrand, behoren tot de meest geslaagde van de roman. Kort wordt in Hoofdstuk 5 nog gewezen op de grensvlakken tussen beide typen beschrijvingen (ruimten en personen), waarbij men het fragment van het kasteel Le Saillant (dat een gesublimeerde weergave is van Martin du Gard's eigen Le Tertre) als een passende illustratie moet zien.

Ten behoeve van de bespreking, in Hoofdstuk 6 'De stijl in *Maumort*: reflectie en toepassing', van de taal- en stijlmiddelen die door de auteur worden gehanteerd, is vooral geput uit de inhoud van Sectie I van de roman, namelijk Chapitre II 'La prime enfance' en, in mindere mate, Chapitre IX 'Les Chambost-Lévadé'. De jonge Bertrand de Maumort leert in Chapitre II van verscheidene leermeesters de samenstellende elementen van de taal kennen; in Chapitre IX maakt hij, inmiddels adolescent geworden, kennis met het taalgebruik van zijn oom en van vele vertegenwoordigers van de Franse intelligentsia van de jaren tachtig van de negentiende eeuw. Een bijzonder onderwerp van bespreking hierbij vormen bepaalde zinsstructuren welke in *Maumort* (in verhouding tot hun gebruik in *Les Thibault*) veelvuldig voorkomen. Dit betreft componenten in de zin die bestaan uit drie delen; zij dragen, met een algemene term, de naam 'triades' of, met een meer specialistische, 'trinômes'. Het procédé is natuurlijk wijdverbreid; bij veel schrijvers (en redenaars) komt men het tegen. Echter, bij Martin du Gard moet men spreken over een bewust aangebracht extra stijlmiddel. In de triades lijkt Roger Martin du Gard steeds naarstig te hebben gezocht naar allerlei nuanceringen om monotonie af te weren. En juist door die zeer persoonlijke pogingen zou men zijn triades ook kunnen betitelen als 'martinades'... Daarnaast staan bij deze romanschrijver herhaaldelijk klankverwante woorden in elkaars onmiddellijke omgeving. Het geheel van de ingezette stijlmiddelen overziend, moet men vaststellen dat het aantal werkelijke stijlfiguren niet bovenmatig hoog is en dat de kracht van de stijl juist is gelegen in zijn onopgesmuktheid. Het is de 'style neutre' van Martin du Gard (of, in de eigen woorden van de auteur, de 'style objectif'); die is van een zeer verzorgde soort en biedt vrijwel nergens onafgemaakte zinnen.

In een deel van de 'Conclusie' (Hoofdstuk 7) worden woorden gewijd aan hetgeen werkelijk in de Hoofdstukken 2 tot en met 6 van het proefschrift de revue is gepasseerd. Deze opmerkingen vormen de tegenhanger van de aankondigingen die in Hoofdstuk 1 'Inleiding' werden gedaan betreffende de rondgang die in de roman *Maumort* gemaakt ging worden. Verder wordt in de 'Conclusie' de onderzoeksvraag op twee manieren beantwoord: 1. het schrijverschap van Roger Martin du Gard na het voltooiën van *Les Thibault* moet worden

beschouwd als een langdurige poging tot een 'reprise' of een 'répétition' van de grote eerste romancyclus. 2. de eigenlijke uitvoering van het werk verliep moeizaam, maar na verloop van tijd eigende de auteur zich bijna het recht toe het relatieve echec ook als een zoektocht naar een nieuwe literaire uitdrukking te beschouwen. Zolang als het samenstellen van de romancyclus *Les Thibault* duurde, voelde Martin du Gard zich een auteur die zich wel mocht 'feliciteren' met het project dat hij omhanden had. Maar bij de uitwerking van de vierde, in opzet nog grotere, roman (*Maumort*) wordt de tevredenheid die hij ervaart bij het zien vorderen van het werk, minder: de tijden zijn veranderd, Martin du Gard zelf is ouder geworden, terwijl zijn ambities paradoxaal genoeg nog groter zijn dan tijdens het schrijven aan *Les Thibault*. Het korte Hoofdstuk 7 van het proefschrift wordt besloten met een vergelijking tussen de twee 'projecten' Thibault en Maumort. Beide handelen zij over het begrip individualiteit en de auteur rapporteert beide malen over de levens van de vertegenwoordigers van twee families, de Thibaults en de Fontanins (in *Les Thibault*) naast de Maumorts en de Saint-Galls (in *Maumort*). Martin du Gard houdt ons voor dat de belangrijkste personages onder hen, Antoine Thibault en Bertrand de Maumort, onafhankelijke geesten zijn, in welke omstandigheden dan ook, en dat ondanks de professionele verplichtingen die hun beroepen (gespecialiseerd arts respectievelijk legerofficier) hen opleggen.

Veel *Maumort*-manuscripten zijn opnieuw niet benut toen de tweede editie (uitgegeven in de Collection Blanche van Gallimard, 2008) werd samengesteld, lang na de verschijning van *Le Lieutenant-Colonel de Maumort* in de Pléiade-uitgave van 1983. Daarom wordt in de allerlaatste regels van het proefschrift 'vurig gepleit' voor het verschijnen van een derde, completere, uitgave van *Maumort*.

Deze zou weleens grote verrassingen kunnen opleveren.